

BORZALMAS TRÉFA

Milan Kundera: *Tréfa*: Európa Könyvkiadó, Budapest, 1968.

Kundera regénye azok közé a művek közé tartozik, melyek a mi időnkben feltámadt vagy újjászületett középkorról szólnak, mint Szolzsenyicin meg Tertz könyvei. Egy rendszer leleplezése a *Tréfa*, azé a rendszeré, melyben az emberek egy része kivetkőzött emberi mivoltából.

Egy kis tévedés, akaratlan vétség elronthatja az ember életét. Abban a rendszerben, melyet Kundera rajzol meg regényében, szinte vadásznak az apró hibákra, hogy elkövetőiket félreállíthassák. A *Tréfa* hőse egy valóban jelentéktelen, ártalmatlan tréfának az áldozata. Borzalmas tréfát üznek vele — egy kis, szinte gyerekes tréfája miatt.

Kundera regényének kompozíciója a minél átfogóbb ábrázolás igényének megfelelően bonyolult. Több emberi sorsot indít el, azzal a céllal, hogy egy helyen találkozzanak, szerelemben vagy gyűlöletben. Egyéni sorsokkal példázva a lehetséges sorsokat, a társadalom néhány rétegének, csoportjának életét is elének állítja, s mindig határozott kritikai szándékkal. Szinte nincs is tiszta ember ebben a könyvben, még a központi alak sem makulátlan, a társadalom, melyben a regény hősei élnek, fertőbe mérült. Akik így lezülöltek, a maguk életmódját és életkörülményeiket normálisnak tartják, megváltoztathatatlanak; harcolnak érte, védik, nem ismerik fel önnön hibáikat, bűneiket. Új erkölcsöt hirdetnek, mely azonban szemmel láthatólag ellenkezik az ember erkölcsi normáival; amit becsületesnek, megengedhetőnek tartanak, az nyilvánvalóan bűn, amit rendjük érdekében tesznek, az az ember megalázása és meggyalázása. A teljes erkölcsi zűllés ez, egyfajta moral insanity. Ebben a rendszerben minden a feje tetején áll, a látszat uralkodik, az állandó válságot erőszakkal akarják leplezni. A dolgokat azonban csak időlegesen lehet álcázni, a válság megoldását csak elodázni lehet, a robbanás elkerülhetetlen.

A regény által bepillantást nyerünk egy világba — egy alvilágba. Egy társadalmi rétegről van szó, melynek tagjai a vezetők szerepében tetszelegnek, s egy eszme megvalósítóinak tekintik magu-

kat, szándékaikat azonban csak zsarnoki módszerekkel tudják megvalósítani. Nem akarják észrevenni, hogy miközben állítólag céljaik felé menetelnek, emberek testén át gázolnak, életüket pusztítanak. Nem hajlandók elismerni, hogy gyanús célokkal szentesítik egyértelmű eszközeiket, s ezáltal maguk a célok is értelmetlenekké, esztelenekké válnak.

Politikai regény? Igen, annyira az, hogy az olvasónak mindenképp erre kell gondolnia, minden más szinte háttérbe szorul. Céljában politikai regény a *Tréfa*, ábrázolásmódja, gondolatvilága, struktúrája, stílusa azonban mentes mindentől, ami művészi sajátosságait, belső értékeit devalválhatná. A politikum itt csak a regény mélységeiben fekvő alap. Az épület viszont művészi alkotás. Meggyőző, művészi alkotóerőtől és tartalmaktól duzzad. Nem nehéz megtalálni benne Kundera igazi mondanivalóját, azt, amit az emberekről az embereknek mond a borzalmas tréfák korában; a megismerés útjait pedig ebben a regényben a tehetség a maradandó szépségek köveivel rakta ki.

(TL)

TANULMANYOK ÉS EMLÉKEZÉSEK

Gyergyai Albert: *A Nyugat árnyékában*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1968.

A klasszikus és a kortárs külföldi irodalommal foglalkozó könyvei után Gyergyai Albert azokat a tanulmányait, emlékezéseit, kritikáit gyűjtötte kötetbe, melyek a kortárs magyar írókról szólnak. Néhány könyv előszavával, folyóiratokban olvasott kritikákkal találkozunk itt újra, ezúttal azonban más környezetben, egy átfogó kép részeként. S így alakul ki előttünk az új magyar irodalom több jelentős alakjának portréja: Babitsé, Schöpfliné, Kosztolányié, Kassáké, Illés Endréé. Gyergyai tanulmányaiiban a kortárs szól kortársairól, barátairól, s az irodalom nagy értője az alkotások legmélyebb értelméig jut el. De nemcsak a művek ihletett elemzése az, ami írásaiban vonz és leköt, hanem közvetlensége is, amellyel kortársait bemutatja.

Amikor tanulmányt ír, Gyergyai mindenre kiterjedő figyelemmel boncolja az alkotásokat, s minden sajátosságukat, minden összetevőjüket és összefüggésüket megtalálja, és megvilágítja. Kritikája kimerítő, sokoldalú, már nem is csak kritika, hanem a műalkotások lényegének feltárása, felfedezése. Amikor pedig emlékezik, miközben élményeit eleveníti fel és közli, az esszé magaslataira emelkedik.

Gyergyai nem elkötelezettje egyetlen irodalmi iskolának vagy irányzatnak sem, ami okvetlenül erénye. Tanulmányinak, bírálatának alapvető tulajdonságai a megértés, az őszinteség és a szeretet. A művek megértő vizsgálata, véleményének, álláspontjának, nézeteinek minden fenntartás nélküli őszinte kinyilvánítása, szeretettel való közeledés az írókhoz és műveikhez: ez jellemzi írásait.

Majd egy fél évszázad termését öleli fel a kötet: a legrégibb írás 1921-ből, a legfrissebb pedig 1968-ból való. Ezért nemcsak írók vagy művek bemutatása, elemzése, értékelése, hanem egy válságokban bővelkedő, változatos és változékony, alkotó munkára nem mindig megfelelő, sőt az irodalmat sokszor megalázó, és természetével, törekvéseivel, céljaival szöges ellentétben álló feladatokkal terhelő, de irodalomtörténetileg jelentős kornak, az újabb magyar történelem öt súlyos évtizedének is krónikája egy kicsit ez a könyv.

A magyar irodalom története, ha az újabb korról foglalkozik, ha olyan alkotók, olyan kivételes és kiváló egyéniségek művét kívánja bemutatni, mint Babits vagy Kosztolányi, Kassák, Horváth János vagy Gara László, nem hagyhatja figyelmen kívül azokat a szép, megértő sorokat, helyénvaló megállapításokat, amelyeket ebben a könyvben olvashatunk. S kétségtelen, hogy Gyergyai Albert írásainak ott a helyük a mai magyar értekező próza élvonalában.

(TL)

KITUNÓ LELEKRAJZ — TOMPÍTOTT ÉLLEL

Raffai Sarolta: *Egyszál magam*. Magvető könyvkiadó, Budapest, 1968.

Tipikus „gyorsregény” állapíthatjuk meg Németh László találó meghatározásával a könyvről, amely Magyarországon rövid időn belül a legnépszerűbb olvasmányok közé emelkedett (színpadi változata pedig a szabadkai Népszínház műsorán is szerepel), akárcsak korábban Fejes Endre *Rozsdatemetője* vagy Somogyi Tóth Sándor: *Proféta voltál, szívem c. regénye*, alighanem hozzájuk hasonlóan nem érdemtelenül.

Nem véletlenül jutott eszünkbe ez a két alkotás és nem pusztán hasonló visszhangjuk kapcsán, hanem összevont ábrázolóeszközeik alapján is, jóllehet a *Rozsdatemetővel* való összehasonlítás csupán annyiban helytálló, hogy Raffai Sarolta regénye is éppúgy meglehetősen hosszú időszakon belül lejátszódó történet, sűrített, tömör előadásban, de a lineáris időbeliség megtartásával, mint Fejes Endréé. Annál kínálkozóbb azonban az összehasonlítás Somogyi Tóth regényével, amelynek hatása alighanem nemcsak a regény bátor szókimondásán, hanem egész hangvételén, leglényegesebb stílusjegyein is érezhető. Kuti Anna epessége, iróniája sokban emlékeztet Szabados Gábor önmagával meghasonlott cinizmusára („Erős vár nekünk az Isten... És persze a párt”, jegyzi meg Anna egy helyütt), még ha annak könyörtelen telitalálatait, feledhetetlen keserűség-kisüléseit többnyire hiába is keressük a regényben, ami egyébként nem akar elmarasztalás lenni, hiszen ha elérné ezt a feszültség szintet, ez már alighanem a hősnő alakjának hitelességét veszélyeztetné. Anna már csak vidéki tanítónői mivoltából adódóan sem versenyezhet szellemiében Szabadossal, a hírneves újságíróval, még ha emocionális alap-

állásában sokban hasonlít is hozzá. Mert bármi meglepőnek is tűnjék, a két regény közötti párhuzamra éppen Anna alakja készlet, s nem férje, a regény tulajdonképpeni karrierista hőse, a hatalmaskodó, harácsoló és kolléganőiből valóságos háremet maga köré gyűjtő iskolaigazgató.

Összehasonlításunkat persze már az is kézenfekvővé teszi, hogy mindkét regény nemcsak karrierista-regény, de lelkiismereti regény is egyben. Raffai Molnár Gábora azonban éppen abban különbözik Somogyi Tóth Szabadosától, hogy nem bukott próféta, hanem egyszerűen alkatánál fogva olyan, amilyen, s így vele kapcsolatban lelkiismeretről sem beszélhetünk (a szerző tehát tulajdonképpen egy sokkal mindennaposabb karrieristát jelenít meg), míg a lelkiismeret szerepe és a vele járó minden gyötrelmem teljes egészében Annára hárul. Vagyis a szembenállás így sokkal élesebb, mint Szabados és Kriszta esetében, s egy kicsit mintha Szabados egyéniségének két ellentétes fele állna előttünk, két külön emberben megtestesülve, hogy egymással folytassák azt a küzdelmet, amely Szabados esetében jórészt „belül” megy végbe. (Ám Szabadosnak nincs is szüksége semmiféle „külső” lelkiismeretre, minden magatartásbeli amoralitása ellenére is sokkal morálisabb lény, semhogy ez össze ne roppantaná, Molnár Gábor infámiája azonban semmiképpen sem nélkülözheti önmaga ellenpontját.)

A regény alaphelyzete, a két figura szembenállása tehát meglehetősen kényes, könnyen sodorhatná fekete-fehér ábrázolásba a szerzőt, Raffai azonban szerencsére óvakodik attól, hogy Annát kizárólag áldozatként, s még inkább, hogy meg nem alkuvó idealistaként mutassa be. Anna korántsem meg nem alkuvó, sőt valójában képtelen frontális fellépésre, lázadozik, nyűglődik, időnként „beolvas” férjének, névtelen levelet ír, hogy leleplezze, lázadása azonban mindvégig „föld alatti” marad, tehetetlen gyűlölete pusztán a „megtáncoltatásban” vagy az „édes bosszúban” elégül ki, s ily módon elkerülhetetlenül férje egzisztenciájának haszonélvezőjévé, tehát — akarata ellenére — szövetségesévé is válik. Bár belső gyötrődését éppen az okozza, hogy maga is tudatára ébred helyzetének („Kezdünk hasonlítani”, állapítja meg keserűen), egyre inkább erkölcsi fertőben érzi magát, mégis félmegoldásokkal, helyzetének „kicszelezésével” kísérletezik, míg végül, mikor már csakugyan „betelt a pohár”, életének zsákutcájából már csak egy kétségbeesett tettben keresheti a kiutat. Ellenfelének szorításából csak annak fizikai megsemmisítése árán szabadulhat.

A szerző teljesítményét nézve, elsősorban a kitűnő lélekrajzot dicsérhetjük: Kuti Anna egy-egy megjegyzésével, néhány mondatba sűrített gondolatvillanásainak felmutatásával, nemegyszer terjedelmes belső monológokat helyettesít, a teljesség illúzióját keltve, s ily módon mintegy dióhéjba foglalja a gyötrődésnek, lázadásnak és felhalmozódott gyűlöletnek azt a poklát, ami hősnőjének lelkében lakozik, egyre fokozódva, jöllehet egyik-másik lelki reakciójával kapcsolatban bizonyos hiányérzetünk is támad. Így például a Dömök iránti szerelem váratlan lelohadását nem érezzük kellőképpen motiváltnak. (Csalódna szerelmében? De hi-

szen Dömök úgy jár el, ahogy Anna elvárja tőle. Amellett pedig úgy látjuk, Anna, szerelme ellenére, mindig is tudja, bürokrátával van dolga.) Ezek azonban apróságok, és nem változtatnak az alapvető észrevételen, miszerint az író nő sikeresen oldotta meg lélekábrázoló feladatát, s ugyanez mondható el a regény társadalmi-közéleti vetületével kapcsolatban is, mindenekelőtt azt a politikaiként is megjelölhető közeget illetően, amelybe történetét beágyazta. Ezzel kapcsolatban több ízben a tömény légkör-érzékeltetés valósággal remekbe szabott megoldásaival találkozunk: kitűnő és mélyen elgondolkoztató momentum például, amikor 56-ban Molnár Gábor rántottával ünnepli a november 4-i fordulatot, meg egészen is, ahogyan kiseded játékait pontosan ott folytatja, ahol a tőrés bekövetkeztekor abbahagyta.

Sajnos kevésbé mondható el ez a regény számos mellékalakjának megformálásával kapcsolatban. Raffai ugyan tagadhatatlanul ért hozzá, hogy alakjait egy-két vonással találóan jellemezze, mindenáron való tömörségre törekvése azonban kissé mégis megbosszulja magát: a villanófény melletti felvételek ugyanis nem mindig sikerülnek hibátlanul, s így az olvasó gyakran nincs egészen tisztában, vajon egy-egy újra említett név melyik korábban felvillantott archoz vagy gesztushoz tartozik. Az alakok egy része ezért kissé homályban marad, arról meg éppen szó sincs, hogy az író nő a rendelkezésére álló zárt embercsoportot akár egy elmélyültebb társadalmi tabló festésére, akár pedig egy allegorikus szerepet betöltő társadalmi mikro-modell megalkotására használta volna fel. Pedig a vidéki tantestület egyikre vagy másikra, sőt igazán szerencsés esetben mindkettőre is kitűnő alkalmat szolgáltatott volna, s ezért úgy tűnik, a szerző a legnagyobb lehetőségeket éppen itt mulasztotta el.

Külön figyelmet érdemel a regény befejezése. Első pillantásra kitűnőnek érezzük: hatásos, meghökkenti az olvasót, megoldásában modern is, sőt szerkezetileg is szervesen kapcsolódik a mű kitűnően megtervezett crescendójához, mégis ellentmondásra készíttet. Az új, befejező momentum színre léptetésével ugyanis Molnár Gábor kimondottan perverz figurává, végképp szörnyeteggé válik, s ez bizonyos értelemben zavarólag hat. Nem a regényalak hitelességét illetően — újabb, betetőző megnyilatkozásán, a korábbiak alapján, már nem is csodálkozunk túlságosan —, hanem amiatt, hogy Gábor, szörnyeteg mivoltából kifolyólag, megszűnik társadalmilag, tipikus figura lenni: könnyen azt lehetjük, közéleti bűnei sem prezentálják egy viszonylag gyakori típus magatartását, csupán „perverzítást” jelentenek, vagyis rendhagyóak, rendkívüliek. Ily módon, azt hisszük, nem tévedünk, amikor azt mondjuk, az író nő — nyilván szándéka ellenére — némileg kihúzta regénye méregfogát, csökkentette angazsáltságát.

VARGA Zoltán

SIKERES MŰ — PROBLEMATIKUS ÍROÍ SZEREPVÁLLALÁS

Kardos G. György: *Avraham Bogatir hét napja*. Magvető könyvkiadó, Budapest, 1968.

Az első meglepetés a regény tárgya, illetve színhelye, melyről már a fülszöveget olvasva értesülhetünk. Palesztinában vagyunk, 1947 nyarán, Izrael Állam megszületésének előestéjén, s ez első pillantásra gyanakvásra készítet — az ember akaratlanul is egzotikum után szimatol, ennek veszélyétől tart. Ahogy azonban mindinkább előbbre jutunk a könyv lapjain, fokozatosan megnyugodhatunk: hiteles légkörű, valóságos emberi világot tükröző regény nyel, a külső és belső világ ritkán tapasztalható egyensúlyával és egységével találkozunk. Kardos G. György egy évtizedekkel korábban Palesztinába vándorolt, Oroszországból származó különös, széles látókörű, művelt zsidó paraszt (vagy inkább csak paraszti foglalkozást űző ember — szellemi horizontjának kialakulásáról sajnos csak keveset tudunk meg) hét napjába sűrítve — s persze a hét nap időkeretét az emlékezet által a múlt irányába is kitágítva — tapintja ki korunk egyik legbonyolultabb nemzetközi problémájának az izraeli-arab viszálynak gyökereit. És eközben a maga teljességében tár szemünk elé egy miliót, száraz és forró földjével, öntözőcsatornáival, narancsosaival, szennyes jeruzsálemi síkátoraival, a világ minden tájáról idese-reglett, s az új otthon reményétől éltetett, de a legkülönbözőbb életfelfogásokat magukkal hozó zsidó telepeseivel, nyomorúságos vályogviskókban tengődő arab őslakóival, a két népcsoport egymást irtó terrorszervezeteivel, az új állam születésénél bábáskodó amerikai-zsidó tőkés-mecénásokkal, s a mindezek fölött egyensúlyozó, arab légiót szervező, de a zsidóságot privát vonalon magához mégis közelebb érző (mert „európaibbnak” tartó) brit hatalommal, illetve ennek képviselőivel. Fanatizmussal, gyűlölködéssel átitatott, mítoszokból táplálkozó és mítoszokat tápláló, rajongó álmokkal telített légkörbe kerülünk („Az egyik babonás fejében a dolgok mesévé tágulnak, a másik sivár világában jelszavakká szűkülnek”, állapítja meg rezignáltan a regény főhőse), olyan környezetbe, ahol a türelem, a megértés hangja hallgatásra, illetőleg meg nem hallgatásra ítéltetett, sőt hordozója is kényszerű cselekvésre, pusztán faji-vallási hovatartozása alapján, mivel az etikai állásfoglaláson alapuló cselekvés lehetetlen, illetve csupán menekülést, kivülmaradást eredményezhetne — a hídverésre, a megbékélés előmozdítására nem nyílik lehetőség. Ezt példázza Avraham Bogatir rokonszenves alakja, aki, bár érzi a fenyegető veszélyt, nem tehet egyebet a rettegésnél, az elvont sajnálkozásnál, s miközben sajnálkozik, mégiscsak egy szélső-jobboldali zsidó terrorista szervezet tagját rejtegeti, jobb meggyőződése ellenére, de zsidóságából kifolyólag. De ugyanezt illusztrálja maga Dávid, a fiatal terrorista figurája is, akit, miután egy akció során megbukik s „gyávának” bizonyul, az angol rendőrség és a terrorszervezet, amelynek tagja volt, egyaránt halálra keres és megsemmisítéssel fenyeget.

Ebből a szempontból nézve tehát akár a kényszerű állásfog-

alás tragikumának regényeként is megjelölhetnénk Kardos G. György alkotását, mivel a szerző regénye, ellentétben a nacionalista beállítottságú művek képletével, sőt nem egy „forradalmi” regénnyel szemben is (még ha a nemzetiségi-faji és az osztályhovatartozás közé nem is tehetünk egyenlőségi jelet), amelyek az „adott” hovatartozás alapján történő állásfoglalást magasztalják, mintegy dicsőítve az embert, aki „ráébred, hol a helye”, elsősorban tragikusnak ábrázolja az ilyen okokból fakadó állásfoglalásra kényszerítettséget, ha a mű jellegétől, s írója alkattól nem lenne szemmel láthatóan idegen a problémáknak ez a fajta elvont, „kipreparált” felvetése, illetve egyszerűsítése. Kardostól azonban mi sem áll távolabb ennél: egyszerű, rövid, de a valóságot jól körülfonó mondatainak szövevényével, szenvedő, cselekvő, remélő, tévelygő alakjainak egész hosszú sorával, táj- és városképeinek eleven tapinthatóságával, s végül, de nem utolsósorban főhőse belső világa gazdagságának, árnyaltságának és ellentmondásosságának mélyreható feltárásával teljes képre törekszik, s így nem is helyez külön súly problematikájának erre a morális oldalára, meghagyva azt írása számos vetülete egyikének, elrejtve a hősére zúduló benyomások, nosztalgikus emlékek, riasztó események közé, mintegy az olvasóra bízva, hogy rátaláljon. Ez a teljességre törekvés, a modern realiztikus regény eszközeivel, a külső leírások és belső monológok egyensúlyt teremtő váltogatásával, az idősík minduntalan megtörésével (egyes mellékesnek tűnő kitérők ellenére is), nagyfokú tárgyi ismeretével, valamint, sőt elsősorban Palesztinához fűződő személyes élményeiből merítve (lévén új név az irodalomban, a szerzőről csak keveset tudunk) lényegében teljes sikerrel is jár, oly mértékben, hogy akár azt is mondhatjuk, végre egy új magyar regény, ahol az eseményeket olvasóként *átélhetjük*, ahelyett, hogy csupán az „elmeséltség” fokán kapnánk kézhez őket. Mert mindez első pillantásra annyira lelkesítően hat, hogy még a szerzőnek azt a nyilvánvalóan szándékos törekvését is helyénvalónak érezzük, hogy cselekményének felépítése során igyekszik elkerülni minden szimbolikus kicsengésű fordulatot, holott, különösen a regény vége felé, erre több helyütt és többféleképpen is lehetőség kínálkozik. Dávid sorsának bizonytalan nyitvahagyása helyett például nyugodtan hagyhatná azt történni, amit az események logikája alapján várunk, ti., hogy Dáviddal, miután elkerüli az angolok fogságát, terrorista társai végeznek, ily módon láttatva az erőszak kérlelhetetlen törvényszerűségeit (annak ellenére, hogy sorsának további alakulása így is nyilvánvalónak látszik), vagy éppenséggel Bogatir halálával zárhatná a regényt, mintegy azt szimbolizálva ezáltal, hogy itt most a zsidóság egy humanista típusa, egy hazára lelt ember, de egykori „hazátlansága” folytán nem „hazafi” távozik az élők közül, átengedve a terepet a már Palesztinában született „szabreknak”, a fanatizáltaknak (sőt bizonyos értelemben fasizáltaknak), s a nyomukban színre lépő türelmetlenségnek, vagyis mindannak, amit Fábry Zoltán oly kíméletlenül találó szóval „tekintetnélküliségnek” nevez.

Mindez első látásra nem is annyira fogyatékoságnak látszón,

inkább csak más lehetőségként merül fel bennünk, sőt úgy tűnik, igaza van a szerzőnek, amikor mellőz minden tételesnek ható megoldást, a valószínűség követelményeit tolja előtérbe, s demonstrálás helyett, inkább ábrázolásra törekszik. Mihelyt azonban figyelembe vesszük az író hazája, illetve nyelvterülete és regényének színtere közötti távolságot — még ha személyes szálak fűzik is az utóbbihoz —, nyomban sajnálni kezdjük, amiért ennyire távol tartja magát minden látszólagos elvontságtól, lemondva a lehetőségről, hogy írásának konkrét tárgykörén túl emelkedve többet mondjon emberről és erőszakról, vagy még inkább *az emberről az erőszak szorításában*, a fanatizmus, a faji gyűlölködés, az egyes etnikai csoportok érdekei összeütközésének természetrajzáról, különös tekintettel arra, hogy mindennek lehetősége csírájában megvan és helyel-közzel fel is villan a műben. Mert enélkül, bármennyire hiánytalan valóságdarabnak tűnik is a regény (vagy talán éppen ezért), valahogy tisztázatlanul látszik az író feladatvállalása. Úgy tetszik, olyan regényt írt, amelyet csak egy *izraeli* író alkotásaként érezhetnénk szerepét maradéktalanul betöltő, a *maga helyén* álló műnek, úgy üdvözölve, mint a „dulakodás fölé” emelkedésre, kíméletlen mítoszrombolásra irányuló kísérletet, tehát lelkiismeret-vizsgáló humanista írói állásfoglalást. Így viszont, mivel nem annak a környezetnek szól, amelyben lejátszódik, valahogy hiányolunk egy, az általánosság irányába mutató többletet, ami létét kellőképpen igazolná, s ami nélkül a mű szerepe, nyilvánvaló esztétikai kvalitásai és a szerző feltehető szándéka ellenére is, sajnálatos módon inkább csak informatív lehet, s mint ilyen, legtöbb olvasója szemében főleg csak egy, különben valamennyiünket közvetve érzékenyen érintő nemzetközi konfliktus háttérének behatóbb megismerését szolgálhatja. Ez pedig — ha a regényt az angazsáltság szemszögéből tekintjük, s tárgya, jellege folytan tekinthetjük-e másként — valahogy kevésnek tetszik. Egyben pedig elkerülhetetlenül maga után vonja egy fontos kérdés felvetését: elvégezheti-e egy író azt a feladatot, ami természetszerűleg egy más földrajzi ponton élő írotársára hárul? Nem egészen anélkül, hogy alkotása, feladatát tekintve, ne hasson problematikusnak egy kissé. Akkor is, ha önmagában, *mint regényt* — ezt feltétlenül hangsúlyozni kell —, mindenképpen váratlan kellemes meglepetésként, sajátos színezetű és légkörű alkotásnak is tekinthetjük és mint ilyet köszönhetjük.

VARGA Zoltán

REGÉNY EGY KISPOLGÁRI HABETLER CSALÁDRÓL

Jókai Anna: 4447. Magvető könyvkiadó, Budapest, 1968.

Adva van egy kültelki, penészes, poloskás, omladozó családi ház (a szokatlan cím ennek telekkönyvi számát jelenti), a színhely, ahol az egész történet, vagy jobban mondva, az egymásba szőtt történetek lejátszódnak, s adva vannak persze a szereplők

is, a házban lakó Szapper család tagjai. Nevezetesen az anya, egy szörnyűséges, hisztériás nőszemély, kuporgató szenvedéllyel, giccses életérzéssel, falvédő-életfilozófiával, akinek „stílusa” az egész családi légkört meghatározza, férje, az alkoholizmus végső stádiumában lévő egykori gazdag borkereskedő, a csupán egészségi állapotával törődő szenilis nagymama, Eszter, a család művészi álmokat melengető szépasszony-lánya, aki számára a házasság mindenekelőtt menekülést jelentett a falak fojtogató szorításából, hogy később mégis közöttük találjon szerelmi rejtekhelyet, vejét gyűlölő anyja nagy öröme, Janika, a család érthetően minden komolyabb érzelemtől irtózó fia, aki éppen e tulajdonsága révén sodor a prostitúció szélére egy kiskorú lányt, Jenci, a „feltaláló”, a paranoiás távoli rokon, aki mellesleg az anya szeretője. Na és itt van aztán még az asszony bátyja, Józsi bácsi, a veterán-kommunista munkásőr és nála húsz évvel fiatalabb felesége, mely korkülönbség persze ugyancsak nem marad a szokásos következmények nélkül. Végül — hogy a kép teljes legyen — itt van még Eszter szeretője, az elitértelmiségi családból származó, s irodalmi ambícióktól fűtött, egyetemista Iván is, aki számára az Eszterrel való kapcsolat egyaránt jelenti az első nagy szerelmet s a lehetőséget is, hogy „dudásként pokolra szálljon”.

Gorkiji kép, kissé talán túlságosan is sűrített helyzet — túl sok a mocskok, vagy az, ami, felületesen szemlélve, csak annak látszik —, s túl sok a lehetőség a regény félresiklatására, a hatásvadászatra, s giccsbe fullasztásra. És éppen ezért — bármilyen furcsán hangozzék is ez a fentiek után — az elsőregényes írónt mindenekelőtt dicsérnünk kell, amiért lényegében sikeresen kerülte el a rá leselkedő veszélyeket. Közhelyszámba menő kifejezéssel élve, sikerült hús-vér alakokat léptetnie az olvasó elé, olyan figurákat, akiken egyaránt kacaghatunk, és szánakozhatunk, vagy akár dühösek is lehetünk rájuk, lévén kisszerű „hősök”, zátonyra vetődött kispolgárok, akiknek fájdalmában, álpátoszában legalább annyi a nevetésre vagy legfeljebb keserű vállrándításra, mint az őszinte együttérzésre vagy éppen valamely gesztus elismerő méltánylására készítő elem. Vonatkozik ez még a látszólag ellentétnek szánt Józsi bácsira is, akinek „papolása”, frázisai éppúgy a kispolgári életérzést tükrözik (csak éppen egyfajta bárgyú „forradalmisággal” megfejelve), mint húga szólamai a családi érzések szépségéről, vagy az anyai önfeláldozásról, s még feleségét nagylelkűen elbocsátó „humanizmusában” is inkább együgyűnek, mint felemelőnek hat. (Mindenképpen a szerző jó ízlésére vall, hogy ebből a figurából nem formált bronzba öntött hőst, hanem csakis azt, amit korlátoltsága révén megérdemel — önmaga karikatúráját.) Viszont Iván esetében már kevésbé mondható szerencsésnek az író mintázó kezének munkája: a fiú intellektuális szintjével zavaró és nem meggyőző ellentétben áll szerelmének primitívsége, mintha csak a szerző ott sem tudott volna szabadulni alakjai többségének modorától, ahol pedig igazán meglehetett volna. Ugyanakkor azonban az író mégsem áll meg a felszínen, a pusztán giccses, s ezért együttérzésünket kizáró gesztusok felmutatásánál és bizonyos értelemben kritikájánál (jóllehet a

giccses emberi magatartást nem giccsesen ábrázolni már önmagában sem kis írói teljesítmény), hanem helyenként a felszín alá világít, lefejt a külszíni rétegeket, feltárja az alattuk sajtó valóságos sebeket, némileg láttatva a gyökereket is, amiért alakjai olyanok, amilyenek, s ahogyan ezt teszi, az mindenképpen újabb elsimerésre készítet, mindenekelőtt a finom húzások, a fátylak ügyes fellebbentésének nyugtázására, amiként, pusztán az írás „technikáját” tekintve, dicsérhetjük a regény arányos szerkezetét, a sikerült cselekménybonyolítást, s a stílusbeli tömörséget is, még ha ez a fajta „filmszerűen pergetett” írásmód az újabb magyar próza egy jelentős részénél már-már uniformizáló modorossággal is fenyeget. Vagy akár az ugyancsak szűkszavú, de fontos szerepet betöltő párbeszédet, ha mindjárt kissé fárasztónak is érezzük a szereplők örökké indulatos (szerencsésebb esetben csak epés), rögtön „plafonig ugró”, minduntalan „jelenetekbe” csúcsosodó reagálását, ami néha már olyankor is a komikum határát súrolja, amikor a szerző ilyen irányú törekvése nem látszik egészen nyilvánvalónak, noha több helyütt találkozunk szándékoltnan tragikomikus elemekkel is. Egyébként ugyanebből a szempontból merülhet fel bizonyos kétely a fentebb dicsért ügyes szerkezettel kapcsolatban is, mindenekelőtt abban a vonatkozásban, hogy az író a többnyire csak lazán összefüggő cselekményszálakat úgy bonyolítja, hogy a „robbanások” szinte egyidejűleg következnek be, a külsőségeket tekintve gyakran végleg vígjátéki helyzetet teremtve, ami önmagában még nem lenne baj (bár végül is nem vagyunk a színpadon), de kissé valószínűtlenné is téve az eseményeket, ami, mivel a lényegét tekintve mégis inkább a realitás síkján mozgó, s nem a szó örökényi értelmében vett groteszk alkotással állunk szemben, alapjában véve megengedhetetlen. Annál is inkább érvényesnek tűnik ez a megállapítás, mert ugyanakkor az író a valóság, „élet” ábrázolására törekvésén bizonyos riportszerűség is érezhető.

Ez a riportszerűség pedig önmagából adódóan aktuálissá teszi az írói látószög megkérdőjelezését is. Jókai Anna ugyanis szereplőin kívül áll, hol az egyikről hol a másikról beszél, gyors átváltásokkal, s az ebből adódó riportszerűséget (ne feledjük: ami tegnap még nem volt riportszerű, ma már annak számít) még azáltal sem képes egészen ellensúlyozni, hogy alakjainak belső világából is láttat valamit, méghozzá nem is rosszul, azaz helyenként nagyon is ügyesen, egy-két esetben mesteri felvillantásokkal, sőt még azáltal sem, hogy nem marad meg pusztán az ábrázolásnál egy kispolgári „Hábetler család” életének bemutatásánál, hanem nyilvánvalóan egy tartalmasabb, mindenekelőtt *értelmesebb* emberi élet igényében teszi ezt („Átalában, ez a dolog a tavasszal, nyárral, ősszel, téllal, megnyugtató. Mindennek van tartása: a kőnek, a növényeknek meg a szomszéd kutyájának... Csak az emberek csellengenek értelmetlenül”, gondolja a regény egyik szereplője), úgyhogy azt kell mondanunk, ez a „narrátori” alapállás szükségszerűen magában hordozza a riportszerűség veszélyét — hacsak nem sikerül a szerzőnek olyan fokon krónikássá válnia, mint mondjuk Fejes Endrének a *Rozsdatemetőben*. Ép-

pen ezért talán nem oktalanság megkockáztatni az állítást (még ha ez bizonyos értelemben illetlenségnek is számít), hogy esetleg szerencsésebb megoldás lett volna, ha az írózó egészen „belebújik” valamelyik szereplőjébe, talán Janikába vagy a hozzá nyilván közelebb álló Eszterbe (nem gondolunk okvetlenül a szó legszorosabb értelmében vett „énregényre”), s ennek tudatán belül maradva igyekeznek többi figuráját is megmutatni: ily módon több lehetősége nyílt volna szubjektív énjének felszínre hozatalára is, aminek lüktetését, minden krónikási rezerváltsága ellenére is, ott érezzük a műben. Mint írói vállalkozás is alighanem sokkal izgalmasabb lett volna ez, tekintettel arra, hogy akár Janika, akár Eszter története, kiemelten, mint „főtörténet” nagyszerű magvával szolgálhatott volna a regénynek, s könnyebben az átéltség hőfokára hevíthető lett volna, mint ebben a mindenkivel körülbelül egyenlő arányban foglalkozó, tablószerű elrendezésben, úgyhogy szerencsés esetben az eredmény is több lehetett volna egy csupán érdekes, komoly ígéreteket előrevetítő, ám inkább csak részleteiben igazán művészi értékeket felmutató regénynél.

VARGA Zoltán